

A magyarországi polgárőrségek történeti fejlődése és működése 1920-ig

The historical development and operation of Hungarian civil guards until 1920

Ernyes Mihály

Dr., c. főiskolai docens,
rendőr dandártábornok
ermi_uiroda@freemail.hu

Lippai Zsolt

Dr., PhD, adjunktus, rendőr alezredes
Nemzeti Közszolgálati Egyetem,
Rendészettudományi Kar
lippai.zsolt@uni-nke.hu

Kardos Pál

tanársegéd, igazgató, elnök, általános
és oktatási elnökhelyettes
Nemzeti Közszolgálati Egyetem,
Rendészettudományi Kar;
Zuglói Önkormányzati Rendészet,
Budapesti Polgárőr Szövetség,
Országos Polgárőr Szövetség
kardosp@uni-nke.hu

Absztrakt

Cél: A tanulmány elkészítésének célja a sokak által csak kevésbé ismert magyarországi polgárőrségek történetének és működésének vizsgálata a 20. század első negyedéig terjedően.

Módszertan: A tanulmány szerzői gyakorló rendészeti szakemberként elemzik a polgárőrség hazai kialakulásával, fejlődésével és működésével kapcsolatban felelhető tanulmányokat, levéltári dokumentumokban és a korabeli sajtóban megjelent forrásokat, betekintést adva az egykori Magyarország polgárőrségeinek napjainkra már feledésbe merült történeti fejlődésébe és működésébe 1920-ig.

Megállapítások: Az olvasó rálátást nyer a polgárőrség hazai kialakulására, fejlődésére és tevékenységére. Pillanatképet adva a biztonság mint közös küldetésünk megteremtése egyik speciális, korabeli szervének mindennapjairól.

Érték: A tanulmány szerzői a magánbiztonság átfogó tudományos kutatásához kívánnak hozzájárulni, felismerve annak tényét, hogy a kutatott téma a rendőri működés folyamatosan időszerű kérdése, ugyanis a rendőrség működésében az elmúlt évtizedek számos, addig nem tapasztalt helyzetet eredményeztek. A feladatok és elvárások mennyiségi és minőségi átalakulása a biztonság

A szerzők a kéziratot magyar nyelven nyújtották be. Benyújtás ideje: 2025. 12. 23. Átdolgozás: 2026. 02. 16. Elfogadás: 2026. 02. 28.

megteremtésének és fenntartásának állami és nem állami szereplői közötti kapcsolat átértékelését is szükségessé teszi. A tanulmány ezen tevékenység tanulmányozásához nyújt segítséget.

Kulcsszavak: Magyarország, magánbiztonság, közbiztonság, polgárőrség, rendészettörténet.

Abstract

Aim: The aim of this study is to examine the history and functioning of Hungarian civil guards, which are little known to many people, up to the first quarter of the 20th century.

Methodology: As practicing law enforcement professionals, the authors of the study analyze relevant studies, archival sources, and contemporary press sources related to the formation, development, and operation of the civil guard in Hungary, providing insight into the historical development and operation of the civil guard in former Hungary, which has been forgotten today, up to 1920.

Findings: The reader gains insight into the formation, development, and activities of the civil guard in Hungary. It provides a snapshot of the daily life of one of the special contemporary organizations dedicated to our common mission of ensuring security.

Value: The authors of the paper wish to contribute to a comprehensive scientific research on private security, recognizing that the topic under study is a topical issue in the ongoing operation of the police, as the past decades have brought about a number of unprecedented situations in the operation of the police. The quantitative and qualitative transformation of tasks and expectations also calls for a reassessment of the relationship between state and non-state actors in the creation and maintenance of security. This study will help to explore this activity.

Keywords: Hungary, private security, public security, civil guard, law enforcement history.

Bevezetés

Magyarországon ma több mint 65 000 polgárőr, megközelítőleg 2000 egyesületben és húsz (megyei és fővárosi) szövetségbe tömörülve végzi szabadidejében önkéntesen vállalt bűnmegelőzési feladatait. Napjainkra a polgárőrség a közbiztonság egyik fő letéteményese, a rendőrség, a rendvédelmi és rendészeti

szervek, továbbá a helyi önkormányzatok stratégiai partnere lett, jelentős és tevékeny részt vállalva a bűncselekmények megelőzéséből, az állampolgárok szubjektív biztonságérzetének javításából ([URL1](#)).

A polgárőrség létrejött Magyarországon (értsd: hazánk rendszerváltását követően, a jelenkorunkban is működő polgárőr szervezet) szorosan kapcsolódott a rendszerváltozáshoz és az annak nyomán kialakult közbiztonsági kihívásokhoz. A jogszabályi környezet átalakulása lehetővé tette az állampolgári önszerveződést, miközben a rendészeti szervek meggyengülése és a nyitott határok új bűnügyi helyzetet teremtettek. A polgárőrség kialakulása kényszer szülte válaszként értelmezhető azon állampolgárok részéről, akik aktívan kívántak tenni a közbiztonság érdekében. Túrós András megítélése szerint a polgárőrség fejlődése három szakaszra bontható. Az 1991–1996 közötti időszak az útkeresés időszaka volt, amikor az önkéntes szervezetek lelkesedésre és saját erőforrásokra támaszkodva működtek, állami és önkormányzati támogatás nélkül. Az 1997–1998-as időszakban belső konfliktusok nyomán világossá vált a polgárőrség civil jellege, amelynek megerősítése kizárta a hatósági jogkörök és militáns törekvések lehetőségét. Ez teremtette meg a rendőrséggel való fokozatos együttműködés alapjait. A harmadik szakaszban, az elmúlt évtizedben, a polgárőrség stratégiai partneri státuszt kapott az államtól, ami jelentős szakmai, szervezeti és technikai fejlődést eredményezett (Lippai & Kardos, 2022).

Joggal vetődik fel azonban a kérdés, ez egy a rendszerváltást követően, kanadai mintára létrehozott civil szervezet, vagy annak voltak-e már előzményei a magyar rendészet történetében? A továbbiakban – a teljesség igénye nélkül – erre a kérdésre keressük a választ. Tanulmányunk célja a magyarországi polgárőr-ségek mikrotörténeti jellegű fejlődésének és működésének általános bemutatása a kezdetektől a 20. század első negyedéig. A vizsgálat nem egyes települések részletes esettanulmányaira törekszik, hanem a jelenség átfogó, leíró elemzésére, különös tekintettel a polgárőr-ségek kialakulásának társadalmi hátterére, szervezeti sajátosságaira, jogi szabályozottságára és rendészeti szerepére. Írásunkkal hozzájárulunk a nem állami rendészeti szereplők történeti értelmezéséhez, valamint ahhoz a szélesebb szakmai diskurzushoz, amely a közbiztonság megteremtésében és fenntartásában részt vevő állami és társadalmi szereplők kapcsolatát vizsgálja. Mindazzal együtt, hogy a témakör vizsgálatakor, a bőségesnek egyáltalán nem tekinthető – általunk előtalált, a jövőbeni kutatások alapját képezhető – levéltári és szakirodalmi források és a korabeli sajtó által közre adottak álltak rendelkezésünkre. Írásunkban a polgárőr(ség) kifejezést kiterjesztett értelmezésben vizsgáljuk meg, értve az alatt valamennyi általunk fellelt, nem állami rendészeti, civil jellegű szerveződést.

Kalandozás az időben és a fogalmi meghatározások között

A polgárőrség – hasonlóan más rendészeti intézményekhez – elnevezésében és működési tartalmában is változásokat magánhordozó olyan testület, melynek bűnmegelőzési fókuszú alaptevékenysége szervesen kapcsolódik a rendfenntartáshoz, a lakosság védelméhez. Mindezek hű bemutatói, hordozói a definitív megközelítést képező meghatározások lexikoni állomásai is, amelyek inkább értelmezési közlések. Nézzük hát meg ezeket!

- A *Révai Nagy Lexikon* alapján a „*Polgárőrség, polgárokból a katonai szervezet mintájára alakuló fegyveres őrség, amely mozgalmas időkben, forradalmak, háború idejében közbiztonsági szolgálatot teljesít.*” (Révai, 1922).
- A *Magyar Nyelv Szótára* leírta azt a „*milicia*” egyik jelentéseként, és olyan fegyveres alakulatnak nevezte, amelyet rendkívüli időkben a polgárság köréből szerveznek (Balassa, 1940).
- A *Magyar Nyelv Értelmező Szótára* szerint a polgárőrség „*Polgári (I. 3) férfi személyekből főleg rendkívüli időkben többnyire önkéntes jelentkezés útján, katonai mintára szervezett fegyveres karhatalmi alakulat, amely (szükség esetén) közbiztonsági szolgálatot teljesít; önkéntes karhatalom.*” (Bárczi, 1961).
- A *Hadtudományi Lexikon* megfogalmazásában a „*polgárőrség: az állam-polgárok önkéntes részvételén alapuló karhatalmi szervezet, fő célja és feladata a bűnmegelőzés, továbbá a közrend és a közbiztonság védelme*” (Szabó, 1995).
- Míg a *Rendészettudományi Szaklexikon* szócikként a „*Polgárőrség: önkéntes alapon szerveződő olyan társadalmi önvédelmi szervezet, amelynek célja a települések biztonságának erősítése, a lakóköznyezetet veszélyeztető bűncselekmények megelőzése, a közlekedési balesetek elkerülésének segítése, a gyermek- és ifjúságvédelem erősítése, valamint az állami feladatokat ellátó szervek munkájának lakossági segítése*” (Boda, 2019).

A polgárőrség és az egyes polgári jellegű rendfenntartó polgári egységek eredetét kutatva kell megemlítenünk, hogy 1805-ben a kivonuló katonaság helyett Bécsben a tizenegyezer fős polgárőrség (Bürgermiliz) lépett fegyveres szolgálatba. A lovasságra, gyalogságra és tüzérségre tagolódott testület tisztikarát adta a város magisztrátusa. A gyalogságon belül volt polgári ezred (Bürgerregiment), több század városi őrsereg (Stadtmitliz), polgári gránátosok (Bürgerlicher Grenadier), lövészegység (Scharfschützen), egy magyar polgári csapat (Bürgerlich Ungarischen Corps) és egy akadémiai alakulat (Akademische Corps) (Molnár, 1992). A Bécsre történő hivatkozások mellett jó szemléltető a szabad és koronázási város, Pressburg polgárőrségének 1840. évi rangsora, amely érzékelteti a testület katonai szervezését is. A név szerinti felsorolás mellett kitapintható,

hogyan ezredes rendfokozatot visel a parancsnok, ugyanakkor van őrnagy, csapat segédtsízt, zászlóalj segédtsízt, az osztályok között pedig lövész osztály és magyar osztály is (Bürger-Miliz Schematismus, 1840).

A korabeli szakirodalmi értekezők közül Zsoldos Ignác (1803-1885) a honi közbátorságról 1838-ban közreadott gondolataiban arról is írt, hogy a városok és helységek belső bátorságára felügyelés becsületes „*helybeli lakosokra bízattatnék*”, akik maguk között a területet apróbb részekre, ha kell utcákra is felosztják. Ez a belső rendőrségre (polizey) vonatkozó iránymutatás, nem feledve azt, hogy a település felosztása az ott lakók rendfenntartásban, illetőleg védelemben kifejtett múltbeli gyakorlatára – különösen a városok polgári tevékenységére – történő visszautalásnak is tekinthető. Persze a szerző alapvetése, hogy „*megfelelő rendőrség legyen*” (Zsoldos, 1838).

Karvasy Ágost (1809–1896) a polgárőrség alkalmazásának jelentőségére a közrend háborításának eredménytelen megelőzése kapcsán hívta fel a figyelmet, jelezve, hogy „*eleinte a fegyveres rendőri csapatokat vagy a polgárőrséget kell alkalmazni a csend helyreállítására*” (Karvasy, 1862).

Demkó Kálmán (1852–1918) a felsőmagyarországi városok 15–17. századi életének bemutatása során részletesen érintette a települések polgárőrségeit is, rámutatva a polgárság önvédelmi kényszerítettségére (Demkó, 1890; 1897).

1851 nyarán császári nyílt parancs a nemzetőrség megszüntetésével egyidejűleg engedélyezte a lövész egyletek és a polgárőrségek újjászervezését (Ress, 2022), mellyel kapcsolatban Osváth Pál (1831–1908) arról tett említést, hogy a kormány engedélyével 1859-ben a biharkeresztesi járás polgárainak kérelmére, a tűrhetetlenné vált közbiztonság okán polgárőrség név alatt visszaállíthatták a pandúrságot (Osváth, 1905).

A 19. század első felétől a honi sajtó számtalan hazai és külföldi hír közreadásával is tájékoztatott a polgárőrségekről. 1832. augusztus 27-én a braunschweigi országgyűlés rendeletet hozott arról, hogy húsztól ötvenéves korig minden braunschweigi lakos tartozik polgári szolgálatot tenni, hacsak az alól különös körülmények nem oldják fel (Jelenkor, 1832).

1848. április 25-én Dézs város zászlószentelési ünnepélyt tartott, mert a település hölgyei nemzeti zászlót adományoztak a helyi polgárőrségnek. Az eseményről tudósító a testületet nevezte őrségnek és őrseregnek is (Erdélyi Híradó, 1848).

A rendkívül rövid, mindössze néhány hét időtartamig élő szász-régeni testület csupán elnevezése miatt érdemel említést az 1848 őszi Szász-Régen településen Bürgerwehr néven megalakult polgárőrség, amely november elején végképpen fel is oszlott (Erdély, 1896).

1867-ben az Észak-amerikai Egyesült Államokból érkező hírekben a polgárőrség jelentéseként feltüntetett kifejezésként a militia szóval találkozhatunk (Budapesti Közlöny, 1867).

Az időben tovább kalandozva, 1914-ben Budapesten a polgárőrség szervezése két irányt vett, melyek egyikében született meg az Önkéntes Őrsereg. E testület a honvédelmi miniszter alárendeltségébe tartozott, hivatása volt a fővárosban a katonai épületek és tárgyak kivételével az őrszolgálat ellátása, a sebesültek szállítása és gondozása körüli külső vezetői és felügyeleti szolgálat, továbbá a katonai felügyeleti és jelentési szolgálatnál való segédkezés, szükség esetén karhatalmi segédkezés (Budapesti Hírlap, 1914. 09. 22.; Szolgálati utasítás, 1914).

Szemelvények a polgárőrség történetéből

A lakosság közrend védelmében való részvétele, többnyire valamilyen örökös formájában, kötelesség volt, ami jelenthetett közvetlen településvédelmet vagy az ország védelméhez történő hozzájárulást. A céhes rendszer alapján szervezett városvédelem idején az iparos legények mesterré válásukkor, céhszabályaik előírásainak megfelelően beszerezték saját fegyverzetüket is, melyeket időszakonként ellenőrzés alá vontak. A kapuőrök támogatására kirendelt mesterek mellett a fogadott őrségen kívül polgári őrség/éjjeli polgárőrség is részt vett a felső-magyarországi városok őrzárataiban (Demkó, 1890). Ezekben és a Nyugat-Magyarországon királyi kézen maradt városokban a 16. század első felében csatlakozott a német mintát követő fertály-rendszer, melyben a városokat negyedekre tagolták, élükön a Viertelmeisterrel (fertálmester). A negyedeket tizedekre osztották, amelyek vezetői a Rottmeisterek (rajmester) voltak, vagy tizenkettedekre, amelyek élén a Zehendterek (tizedszedő/dézsmaszedő) álltak. A polgárok e tisztségviselők, elsősorban a negyedmesterek ellenőrzése alá tartoztak (Demkó, 1897; Molnár, 1992).

A polgárőrség születését demonstráló elődszervezeteiként ismertek a főképpen német polgárság által létrehívott lövészegyesületek, melyeknek tagjai alkották a települések polgárőrségét (Pallas, 1895). A polgárokkal szemben fontos követelmény volt a fegyverforgatás gyakorlása, melynek végrehajtására szintén a 16. század első felében jöttek létre az említett lövészegyletek. Ezekhez nem tartoztak a céhbeli mesterek, de az évenként megtartott ünnepélyes céllövő versenyen nekik is részt kellett venniük. A lövészegyletek túlélték a fertályrendszer 18. századi felbomlását, és megvoltak még a következő század közepén is (Demkó, 1890; Molnár, 1992).

Sopron szabad királyi városban lövészegylet már a 16. század első felében létezett, melyet alátámaszt az 1532-ből származó első mustrajegyzék. A kimutatók évente rögzítették a hadra fogható legénységet, fegyverzetüket és felszerelésüket (annak egyik utolsó példánya az 1783. esztendőtt láttatja). A fegyveres

polgárok esetében fellelhetők a muskétás és a városi gárda elnevezések. Az 1791-ben újjászervezett lövészegylet katonai szervezésű, egyenruhás századba tömörült Bürger-Miliz néven. A város fegyveres polgárai rendszeresen részt vettek az ünnepségeken, díszelgéseken, és fegyveres őrszolgálatot láttak el, valamint védelmi feladatokat is teljesítettek (Molnár, 1992).

Az elsősorban városvédelmi célokat szolgáló lövészport kezdete Budán 1696-ra, Pesten 1701-re tehető. A 18. század első felében mindkét településen több helyütt létesítettek lövőházakat, melyekben a katonailag szervezett polgári lövöldék (lövészegyletek) tagjai polgárőrséggé is lettek. A kezdetben önkéntes polgárőri szolgálat az idő haladtával kötelezettséggé vált, majd vesztett e jellegből; utóbbit látszik alátámasztani a Pesti Lövész Egylet alapszabálya, amely azt is tartalmazza, hogy az egylet célkitűzése – a tagok összefogása mellett – a céllövés és egyéb társadalmi mulatság. Ünnepek esetén pedig nem maradt el a parádézásban való részvétel sem. A szabadságharcot követő viszontagságok után a lövöldék 1861-ben keltek új életre; a főváros lövészegyletei 1889-ben kimondták egyesülésüket, s 1896-tól Budapesti Polgári Lövész Egyesület néven működtek 1946-ig (Városi ügyek, 1861; Markó, 1903; Fővárosi Múzeum, 1932; Tóth, 1970; Budapest Főváros Levéltára, 1906; Budapest Főváros Levéltára, 1946).

Tisza Miksa (1864–1945) Pécs polgárőrségéről egy 1714-es feljegyzésre hivatkozva közölte, hogy az tekintélyes pécsi polgárokból szervezett négy polgári kompagniaból (század) állt, melyeknek feladata volt a városháza őrzésén kívül a város védelme, ügyelés a belrendre, a közbiztonságra, továbbá közbelépésre olyankor, amikor a város egyenruházott hajdúinak az intézkedése elégtelennek bizonyult (Tisza, 1925; Bárdos, 1976). A polgárőrség korábbi – pécsi – jelenlétére utalt a *Tudományos Gyűjtemény* hasábjain megjelent cáfolat és igazítás szerzője, aki szerint a Pécsi Polgári Katonáság születésének időpontja bizonytalan ugyan, ám 1687-ben, a török kiűzésekor a városnak a pécsi purgerekből (polgár, illetve városi polgárjoggal rendelkező személy) szervezett, jelentős létszámú és híres polgári katonasága volt (Jankó, 1922; P. J., 1824). 1780-ban, amikor Pécs elnyerte a szabad királyi rangot, a kiküldött Királyi Comissió statútumot adott ki, melyben megtiltották, eltörölték az összejöveteleken evést és ivást szolgáló Kompániabéli Ládákat, és a visszaélések helyett engedélyezték egy polgári sereg felállítását a Lövöldöző Társaságnak a neve alatt; meghatározva, hogy azt a pozsonyi és a pesti társaság formájára szabják. A város által némi módosítással magáévá tett statútum királyi jóváhagyást nyert (Kolozsvári & Óvári, 1902; Ernyes, 2003).

Temesvár szabad királyi várossá emeltetésekor, 1782. szeptember 16-án a díszelgésben a városbíró vezetésével felvonult a polgárgárda (Bürger-Garde),

melynek tagjaiból alakult, az 1798-ban a kincstártól nyert engedéllyel lövöldét is építő lövészegylet (Scharf-Schützen-Korps), amely a későbbiekben a polgárőrség egyik csapatát képezte (Bürger-Miliz), majd az 1857-ben történt újjászervezésekor felvette a lövészársulat (Schützen-Gesellschaft) nevet. A város a vármegyével együtt 1848 márciusában nemzetőrséget állított fel, amely október 10-én a katonai várparancsnok vezérlete alá került; ennek következtében az önkéntes polgárőrség fel is oszlott (Városi Közlöny, 1906).

A polgárőrség tágabb körben ismertté válásának kezdetét több szerző az 1789-es nagy francia forradalomban mutatott tevékenységre teszi (Szabó, 1995; Tolnai Új Világlexikona, 1928), ám magyarországi gyökerei ennél jóval régebbre nyúlnak vissza. Gondolva például arra, hogy Takáts Sándor (1860–1932) szerint Mária Terézia alatt kezdődött a polgári őrhadak/polgári őrseregek/polgári őrségek kora (Nagy, 1937). Erre utal az a kőszegi polgárság fegyveres testületeiről szóló tanulmány is, melynek szerzője már a bevezető gondolataiban megjegyezte, hogy a polgárőrségek történetével a kutatók korábban vajmi keveset foglalkoztak, majd arra is utalt, hogy az 1809 tavaszán szervezett testület polgárőrség elnevezését az 1840-es évek elejétől kezdték használni. Addig a polgári őrsereg (Bürger-Miliz) nevei Civilis Militia, Polgári Militia, Polgári Katonaság, Katonáskodó Polgárok, Uniformirozott Polgárság, polgári formaruhás kar, formaruhás polgári katonaság voltak (Molnár, 1988). Az 1712. évi pozsonyi királykoronázásról a Wienerisches Diariumban (Bécsi Napló) megjelent cikkek alapján készült tanulmány pedig megemlítette, hogy a korona, a koronázási jelvények és ékszerek megérkezését várva a pozsonyi polgárőrség fegyverben állt díszsorfalat (Bagi, 2015).

A Budán és Pesten működő polgárőrség (Bürger Miliz) szervezése 1789-re datálható, amikor a török elleni háború miatt elvezényelt katonaság helyett, a tanács felhívására a lövészegyletek tagjai szívesen vállalkoztak az őrködési feladatok ellátására. Pesten a korabeli szabályozás szerint a polgárőrségbe – több más város előírásával szinkronban –, azok a polgárok kerülhettek, akik polgárjelöltként felvételre jelentkezésükkor egyenruhájukat is bemutatták, illetőleg a tanács előtt uniformisban megjelentek. Kőszegen, 1810 után arra törekedtek rászorítani a polgárokat, hogy a polgárfelvételnél egyenruhában jelenjenek meg. E városban a polgárőrségi szolgálat a polgárfelvétellel vette kezdetét, s akkor ért véget, ha a polgárt testileg alkalmatlanná nyilvánították vagy öreg korában elbocsátották; a polgárőrséggel rendelkezés joga a városi tanácsot illette meg (Gööz, 1896; Iványi, 1939; Molnár, 1988; Berza, 1993).

A polgárőrségek léte, működése többnyire túlterjedt a városokon, azzal együtt, hogy az ottani testületek gyakoriságát, nagyságát a kisebb települések polgárőrségei nem érték el. 1884 nyarán például Szegeden a városi polgárőrség mellett

a tanyai polgárőrség is részt vett a török iga alóli felszabadulás és az árvíz utáni újjáépítés évfordulója kapcsán szervezett ünnepségen (Czegléd, 1884).

A nagy háború (értsd: I. világháború) kezdetén és befejezésekor a híradások nem elhanyagolható szereplői voltak a vidéki polgárőrsegek; Maroshévíz és Mezőbád községekben már 1914. augusztus elején szerveztek polgárőrseget a rend fenntartására; a testületek az önkéntes légiók neve alatt valósították meg törekvéseiket (Ellenőr, 1914).

1918. november 3-án a miniszterelnök a sajtó előtt ismertette a kormánynak a belső rend és béke helyreállítására vonatkozólag tett intézkedéseit; kiemelte, hogy a belső rend helyreállítása érdekében megszervezik községenként a polgárőrseget (8 Órai Ujság, 1918; Budapest – Köztársasági Ujság, 1918). Majd az 1918. november 11-én kelt kormányrendelet megerősítette a polgárőrsegek települési szervezésére vonatkozó elhatározást [5.220/1918. (XI. 11.) ME r.].

1918. november közepén, a hadügyminiszterrel és a Nemzeti Tanáccsal történt megállapodás alapján a „fölmívelésügyminiszter” a Magyar Gazdaszövetséghez küldött körlevelében kérte, hogy szervezeteik működési területükön a köz- és magánvagyon védelmére hozzanak létre polgárőrsegeket (Alkotmány, 1918). A miniszteri felhívásra a Szegedi Gazdasági Egyesület létrehozta a Szegedi Földmívelők Tanácsát, amely hivatott volt a közbiztonság fenntartása céljából a külterületen is a polgárőrség megszervezésére; a négyezer jelentkezőből száz fő esett a tanyákra (Délmagyarország, 1918).

1918. november elején Marosvásárhelyen – többek között – megalakult a kiváló fontosságú nép vagy polgárőrség (Ellenőr, 1918). Ugyanezen időszakban a budapesti főkapitány nyilatkozatát boncolgatták a fővárosban, hivatkozva arra, hogy a főkapitány felváltva beszélt házőrségről és népőrségről, anélkül, hogy kihallható lett volna, hogy a kettő egy és ugyanaz. A kiadott kormányrendelet a hadseregen kívül csak nemzetőrséget és polgárőrseget ismer, így a leírás szerint ez utóbbit kell a házőrségnek tekinteni (Budapesti Hírlap, 1918).

Szabályozások tükrében

A céllovászatok végrehajtására, a lövészegyesületek létrehozására, működésére vonatkozóan a városok tanácsai a vonatkozó státútumok mellett egyedi utasításokat adtak ki, valamint jóváhagyták az egyletek alapszabályait is. Rendelkezőseikben kitértek az egyletek feladatkörére, szervezetére, tagjainak fegyverzetére és felszerelésére, szükség esetén felsőbb hozzájárulást kértek.

Sopron tanácsa a lövészek rendszabályait 1542-ben adta ki. Pest tanácsa 1701 tavaszán utasította a céheket, hogy tagjaik számára tegyék kötelezővé

a céllövészetet, melyet mintegy évtizeddel később Budán, az újonnan felvett polgároknak a felvétel évére vonatkozóan heti gyakorisággal rendelték el. 1743-ban Buda tanácsa jóváhagyta az akkor alakult céllövész egyesület alapszabályait, majd 1751-ben elrendelte, hogy a katonai századokba beosztott polgárság is vonuljon ki Mária Terézia fogadására (megjegyezve, hogy az uralkodói engedélyezések is tartalmaztak a városok polgárai számára fegyveres kötelezettségeket, lehetőségeket). Komárom 1745-ben kelt privilégiumlevele arról is rendelkezett, hogy a város lakosai háború vagy más veszedelmes körülmények idején, szükség esetén kötelesek az őrségnek fegyveresen segítségére menni. 1768-ban Mária Terézia Székesfehérvár számára engedélyezte a városi lövészegyletek működését s a polgárok fegyvert is hordhattak. A Kincstártól és a Helytartótanáctól is érkeztek engedélyek lövészegyletek felállítására, különösen, ha tagjaik egyenruhával kívánták ellátni magukat, valamint ha költségekkel járó tevékenységeket akartak végezni. 1798-ban Temesvár tanácsa a Kincstártól kért engedélyt lövölde építésére, Kőszeg pedig 1805-ben a Polgári Lövöldöző Társaság tagjainak egyenruhával történő ellátására kért helytartótanácsi engedélyt (Molnár, 1988; 1992).

A 19. század fordulóján, a háborús eseményekhez kötődően, a nemesi felkelés hadba hívására négy ízben (1797, 1800, 1805, 1808), míg harci bevetésére csupán egy alkalommal, 1809-ben került sor.

Az inszurrekcióra vonatkozó törvények (latinul *insurrectio*, azaz a nemesi felkelést, vagyis a nemesség katonai szolgálati kötelezettségét jelentette az ország védelmében) tételen érintik a polgárorséget. Gondolva arra, hogy az 1805. évi I. törvénycikk az általános fölkelés kijelentéséről az alább írott módzat szerint 11. szakasza rögzíti, hogy a szabad királyi és bányavárosok mindegyike egy lovas és minden portájuk után hat gyalogost köteles kiállítani. Azonban a lovas állítása alól száz forint megfizetésével mentesülhetnek azzal a feltétellel, ha azok helyett otthon kellőleg felszerelt s fegyverekkel ellátott polgárorséget tartanak a belső biztonságna minden veszély esetében való megvédésére. Az általános felkelésről 1741-ben született törvény, amely száz forint megváltással tette lehetővé azt, hogy a szabad királyi és bányavárosok mindegyike a portáikna megfelelő lovasok kiállításától eltekintsen (1741. évi LXIII. törvénycikk az alább megírt módon meghatározott általános fölkelésről). Az 1805. évi nemesi felkelés szervezése azonban nem fejeződött be a kései hadba hívás miatt (Ódor, 2012).

Az 1808. augusztus 28-ára, Pozsonyba összehívott országgyűlésen az uralkodói szándéknak megfelelően, amely az elkövetkező háborúra a nemesi felkelés mozgósítsa is, megszületett az úgynevezett felkelési törvény (1808. évi II. törvénycikk a fölkelésnek az alább írott módon való följánlásáról). Annak 13. §-a szerint a szabad királyi és bányavárosok egy-egy felszerelt lovas állítanak

és tartanak, javaik után pedig az országgyűlés által megállapított pénzbeli hozzájárulást fizetnek. Ezeken felül „*a törvényes fölmerülő esetben, nyílt háború idején, minden veszedelem esetére a belső biztonság védelme végett kellőleg fölszerelt s fegyverrel ellátott polgárőrséget kell az országgyűlés által meghatározott módon tartaniok*” (1808. évi II. törvénycikk). Az 1808. évi III. törvénycikk a hadi szemléről és az összes nemesek hadgyakorlatairól 9. §-a a puskákat és pisztolyokat illetően kimondta, hogy a városoknak a belső biztonság fenntartására alakítandó polgárőrségeik számára engedélyezett a szükséges fegyverek kincstári raktárból történő kölcsönzése, és nincs megtiltva a pénzért való beszerzésük sem.

Az ország fegyveres erőinek főparancsnoka – a nádor – 1809-ben kiadta a polgárőrség szolgálati szabályzatát, amelyet 1848-ig alkalmaztak. A több alkalommal és több helyütt, jobbra németül megjelent szabályzat (Reglement, 1809) megírását a magyar írók életéről és munkáiról szóló gyűjtemény Haliczky András Frigyes (1753–1830) egyetemi tanárnak, több katonai dokumentum elkészítőjének tulajdonítja (Szinyei, 1896). A szabályzat rendelkezett a polgárőrségek feladatáról, amely elsődlegesen a helyben lakás kötelességén alapuló őrtállás és védelem a városban a belső csend, rend és bátorság fenntartásában, másodlagosan pedig a tisztelgési szolgálat kiállása jeles eseménykor. Rögzítette a polgárőrök jogait, kötelességeit, esküjük szövegét, a testület szervezését, a szolgálatokat, a kiképzést, a tiszteletadást és a büntetéseket. A szabályzat megjelenése előtt a nádor 1808. december 6-i körlevelében elrendelte a felkelési törvény alapján felállított polgárőrségek összeírását. A 42 szabad királyi város összesen 35 800 főnyi polgárőrséggel rendelkezett; a vegyes etnikumú városok nemzetiségeiknek megfelelően hoztak létre egységeket, többnyire magyar és német, Pécs és Temesvárott délszláv századokat is. 1810. november 12-én kelt rendeletével a nádor utasítást adott a szabad királyi városok polgárőrségeinek az átszervezésére; az alkalmatlanokat és az öregeket el kellett bocsátani és helyükre fegyverforgatásra alkalmas fiatalokat kellett besorozni. Elrendelte a fegyverek összeírását és rendszeres fegyvergyakorlatok tartását is (Molnár, 1992). A szabad királyi városokon és a szabad kerületeken túl mezővárosok is szerveztek polgárőrségeket; a települési polgárőrségek azonban az 1848–49-es szabadságharc idején többnyire beolvadtak a nemzetőrségekbe.

1861-ben ismét megkezdődött a polgárőrségek ébredése, ám a Schmerling provizórium alatt szervezésük megtorpant és a kiegyezésig felállításuk nem talált rokonszenvre; a nagy háború kezdetéig terjedő időszakban is csupán alkalmi esetek lehettek fel. 1866 nyarán például nem talált rokonszenvre Baján a polgárőrség felállítására tett javaslat (Sürgöny, 1866), ugyanakkor 1879 őszén Borsod vármegyében újságcikkekben ismét felvetődött, hogy az államrendőrség

megszervezéséig egy polgárőrség segíthetné a közbiztonsági érdekeket (Magyarország, 1879). Polgárőrség tényleges, ám csupán időleges szervezése történt Kossuth Lajos 1894. április 1-jei temetésére, majd a két évvel későbbi gyászmenet kapcsán is (Magyarország, 1894; 1896). 1895 szeptemberében a zentai polgármester a király fogadása körüli teendők során, a rendfenntartást célzóan, háromszáz tagú polgárőrséget szervezett (Magyarország, 1895). 1905 decemberében Budapest közgyűlése, a közösség vagyonának és életének hiányos biztonsága okán benyújtott indítvány tárgyalásának zárásaként, 53 szóval 49 ellen lemondott a polgárőrség szervezéséről (Budapesti Hírlap, 1905).

Az 1910-es évek első harmadában Magyarországon a rossz termés, a hosszú nehéz tél, a munkanélküliség hatással volt a bűncselekmények növekedésére. 1912. december 31-én kihirdetésre került a többször módosított 1912. évi LXI-II. törvénycikk a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről, amely számos központi rendelkezés bevezetésére adott felhatalmazást (a kormány 1914. július 27-én a kivételes hatalomra vonatkozóan ki is adott 33 rendeletet). A háború kezdeti időszakában a lakosság hangulata nem tükrözte annak a veszélynek felismerését, amely reális és erőteljes fenyegetést jelentett a települések nyugalma, pedig a hatályba lépett jogszabályok és a nyomukban járó intézkedések komoly figyelemfelhívást is jelentettek. A városi és a községi rendőrségek állományából sokan kaptak katonai behívót, melynek következtében a felnőtt férfilakosság és a települési rendvédelemmel foglalkozók száma is jelentősen csökkent. Az addig vagy kezdetben megfelelő közrend/közbiztonság az ország jelentős részén fokozatosan rosszabbodott (Ernyes, 2017).

E tendencia megállítására, a katonának bevonult rendőrállomány eredményezte nehézségek kiküszöbölésére számos településen szerveztek polgárőrséget, amelyre vonatkozóan 1914. szeptember 16-ig nem volt egységes szabályozás. A hivatásos rendőrség támogatására, ahol a szervezett rendőrség hiányzott, ott a közrend és a közbiztonság feltételeinek biztosítására a belügyminiszter a polgári őrségek szervezésének és eljárásának az ország egész területére vonatkozó, a főváros tekintetében némi eltérést mutató, egységességet célzó körrendeletet adott ki [4.220/1914. (IX. 16.) BM rendelet]. A rendelet és a mellékleteiként kiadott szabályzatok a polgári őrség szervezésének azokat az általános elveit állapították meg, amelyeknek az ország egész területén érvényesülniük kellett. Ezek közé tartoztak:

- a szolgálat közérdekből történt, díjtalan felajánlása;
- a közrend és közbiztonság megóvásán túl nem terjedhető feladatok meghatározása;
- a hatósági jogkör gyakorlásának nélkülözése; a kellő oktatásról történő gondoskodás;

- a polgári őrök szolgálatuk közben hatósági közegeknek minősülése és
- a fegyverhasználati jog;
- az alispánok illetőleg a polgármesterek kezdeményező intézkedése a polgárőrség felállítására.

A polgárőrök nem voltak tagjai a fegyveres erőnek. A szabályzatok szervezési lehetőségről szóltak – belügyminiszteri jóváhagyással –, amely vonatkozott a testület feloszlatására és működésének megszüntetésére is; azok rögzítették:

- a polgári őrsegek településenként alakulását;
- az őrtestületi névviselés szabályait;
- a polgárőrökre vonatkozó követelményeket;
- a megbízás előírásait;
- a polgárőri tisztségeket;
- az elsőfokú rendőrhatalóság vezetője előtt teendő eskü (fogadalom) kötelezettségét és szövegét;
- a jelvény és fegyverviselés előírásait.

A polgári őrség megalakulását és működésének megkezdését a helyi szokásoknak megfelelő módon közhírré kellett tenni, közölve azt is, hogy a polgárőrök szolgálatuk közben hatósági közegek.

Budapesten a már érintett Önkéntes Őrsereg a hadvezetőségnek az Országos Céllovő Szövetséghez intézett felkérésére, Budapesti Polgárőrség néven, 1914. szeptember elején kezdett szerveződni (Budapesti Hírlap, 1914. 09. 08.). A fővárosi sajtó több alkalommal kinyilvánította, hogy e polgárőrség katonai főnhatóság alatt áll, megalakulása 1914. szeptember 10-én végbement (Budapesti Hírlap, 1914. 09. 11.). Annak átnevezéséről mintegy tíz nappal később döntöttek, és szeptember 22-én már Önkéntes Őrsereg néven szerepelt, szolgálati utasítását a honvédelmi miniszter október végén adta ki (Budapesti Hírlap, 1914. 09. 22.; Szolgálati utasítás).

A rendőrség felügyelete alatt működtetendő fővárosi polgárőrség szervezésére a háború kitörését követően igen gyorsan javaslatot tett Kmety Károly (1863–1929) egyetemi tanár, aki erről sürgönyben értesítette a miniszterelnököket is. Tisza István (1861–1918) 1914. augusztus 10-én kelt válaszában arról értesítette a kezdeményezőt, hogy *„Budapesten a rend fenntartására semmiféle különösebb intézkedésre nincs szükség, miért is a polgárőrség felállítására vonatkozó javaslat ez idő szerint még tárgyalannak tekinthető”* (Tisza István összes munkái 1924; Alkotmány, 1914). Budapest rendőrfőkapitánya a miniszteri rendelet megjelenését követően, 1914. szeptember 26-án, plakáthirdetmény közzétételével invitált a polgárőrség szervezésére (Budapesti Hírlap, 1914. 09. 27.;

Alkotmány, 1914). A másnap kiadott pontosító tájékoztatás szerint a fővárosban magában polgárőrségre egyelőre nincs szükség, és csupán Újpest, Kispest, Erzsébetfalva és Rákospalota területén szervezik a polgárőrséget, jelentkezni az illetékes kerületi kapitányságokon lehet (Budapesti Hírlap, 1914. 09. 28.).

Ungváron kettő polgárőrség volt, nevezetesen az öt héten át élő önkéntes polgárőrség, amely 1914. augusztus 5-én kezdte meg működését és a kötelező polgárőrség, amely 1914. október 12-én (Ung, 1915. 01. 02.; Deák, 1915). A második polgárőrség születésekor a vármegye alispánja és a polgármester a B osztályú (ki nem képzett) népfelkelőket hívta be polgárőri szolgálattételre (Határszéli Ujság, 1914.). E szervezés során kiadott szabályrendelet felsőbb jóváhagyást nem nyert, ezért alapul is szolgált az intézmény megszüntetéséhez (Határszéli Ujság, 1915). Az ungvári kötelező polgárőrség 273 napi működés után, a csendőrségnek szolgálatba lépése folytán, a főparancsnokság és a rendőrkapitány javaslatára 1915. július 12-én megszűnt működni (Ung, 1915. 07. 18.).

Vácott a polgárőrség Váci Önkéntes Őrség név alatt működött 1914. október 15-től 1915. január 20-ig, alkalmazva az Önkéntes Őrsereg szolgálati előírásait. Szabályzatát 1915 januárjában a belügyminiszter nem hagyta jóvá, ezért az önkéntes őrség megszűnt s a továbbiakban a belügyminiszteri körrendeletnek megfelelően mint polgárőrség tevékenykedhetett (Váci Hírlap, 1915. 01. 13.; Váci Hírlap, 1915. 01. 20.).

Siklóson 1914. október 1-jén 149 fővel megszületett az alispáni elrendelésre, de önkéntesen szerveződött polgári őrség, melynek fő feladatát képezte az élet és a vagyonbiztonság védelme, valamint a hatóságok segítése a közrend fenntartásában. A testület a csendőrség rendelkezése alatt állt, bár tagjainak alapvetően a saját parancsnoksága adott utasításokat. Lőfegyvert csak az arra szóló engedéllyel rendelkező polgárőr tarthatott magánál. A nagyszámú bevonultatás miatt 1916. február 20-án a polgári őrség feloszlott és az éjjeli őri szolgálat vissza szállt a községi rendőrségre (Ernyes, 2017).

A nagy háború kezdete óta szervezett polgárőrségek, különösen az alkalmas férfilakosság bevonulása miatt, rövid életűek voltak. A rendőri erők csökkenése, a polgárőrségek megszűnése, a katonák morális helyzetének romlása – az öncsonkítások, a dezertőrök nyolcvanezer meghaladó száma – okozta nehézségek megszüntetését is célzóan a közös hadügyminisztérium 1917 januárjában katonai rendőrség felállítását írta elő. E testület feladatkörébe tartozott a katonák fegyelmének biztosítása mellett a közcsend, a közrend és a közbiztonság fenntartása. A polgári rendőrségekkel történt együttműködés elképzelése napvilágot látott, az eredményekről adatok viszont nem (Suba, 2008).

1918. október 17-én Tisza István a képviselőházban elismerte, hogy a központi hatalmak elvesztették a háborút. 1918. október 23-án éjjel megalakult

a Nemzeti Tanács, október 25-én a katonatanács és egy diáktanács. 1918. október 31-én meggyilkolták Tisza Istvánt, november 14-én a király lemondott az állami ügyek intézésében való részvételről, november 16-án pedig az országgyűlés mindkét háza kimondta feloszlását és kikiáltották a köztársaságot (Benda, 1982). A sajtó 1918. november 3-tól arról adott tájékoztatást, hogy több településen megkezdődött a polgárőrség szervezése, melyet a hadügyminisztérium is szorgalmazott, mivel gyakori volt vidéken a katonai karhatalom igénylése. A hadügyminisztérium egyedüli megoldásként a polgárőrség megszervezését tartotta, és kérte is, hogy a települések saját embereikkel és szervezeteikkel gondoskodjanak a közrend fenntartásáról. Fegyverekhez a legközelebbi katonai parancsnokságnál juthattak. Budapesten a rendőrség napidíjas polgárőrökkel kívánta létrehozni a polgárőrséget, melynek bizalmi személyei a főkapitányságon kaptak tájékoztatást és fegyvereket. A felmerülő költségek fedezetére a belügyminiszter jelentős pénzüsszeget bocsátott a szervezők rendelkezésére (Alkotmány, 1918). 1918. november 11-én 5.220/1918. (XI. 11.) ME r. szám alatt a kormány körrendeletet adott ki Magyarország demokratikus függetlensége, belső rendje, lakosságának személy- és vagyonbiztonsága, valamint általában a törvényes rend fenntartásának biztosítására létesítendő szervezetekről. A fennálló csendőrség, államrendőrség, határrendőrség, pénzügyőrség, közigazgatási (vidéki) rendőrség, budapesti rendőrség mellett felállított védőrség, katonai rendőrség, budapesti önkéntes őrsereg és vasúti mozgóőrségek elismerése mellett, felállításra, illetőleg megtartásra került a hadsereg, a nemzetőrség és a polgárőrség. Utóbbi olyan önként jelentkezőkből állhatott, akik rendes napi munkájuk mellett saját otthonuk közvetlen védelmét szolgálták. Szervezésükre a helyi viszonyok szerint az egyes városokban és községekben a helyi néptanács és a közigazgatási hatóságok intézkedtek. A szolgálat díjazással nem járt, a polgárőröknek katonai egyenruhájuk nem volt. Ugyanitt megemlítve, hogy a Tanácsköztársaság idején a működő polgárőrségek beolvadtak a vörösőrségbe.

A szerb impérium alatt Baján 1919 nyarán, a bajai háromszögben a következő év áprilisában, Mohácson, Pécsen és Szigetváron a megszállás végén, 1921 augusztusában szerveződött polgárőrség (Brand et al., 1926; Ernyes, 2009). Egyes eredményességüknek minősíthető tevékenységük méltatásaként 1922. február 11-én a honvédelmi minisztertől Baranya Vármegye és Pécs szabad királyi város főispánjához elismerő és köszönő levél érkezett a szerb impérium alatt, illetőleg a felszabadulást követően a polgárőrségek megszervezéséért és a tagjaik által tanúsított helytállásért. A miniszter kérte a levélben foglaltak közzétételét (Dunántúl, 1922). Emellett szükséges még megemlíteni, hogy Soós Károly (1869–1953) altábornagy, a Pécsi Katonai Körlet parancsnoka 1921. november

23-án szigorúan titkos minősítésű levelet küldött a Pécsi Kerületi Rendőr-főkapitányságnak, amelyben közölte, hogy a belügyminiszter és a honvédelmi miniszter a polgárőrség szervezését a főispánokra bízta, ezért a főkapitányság illetékességi területéhez tartozó három vármegyéhez a katonai szempontok képviselője végett tiszteket vezényelt. A levél mintegy szabályzatként rögzítette a polgárőrség újbóli szervezésének előírásait. A levél minősítése és tartalma a karhatalmi/katonai jelleggel és a titkossággal a fegyveres erő Trianon utáni rejtésének irányába mutat (Ernyes, 1995).

Befejezés

Az áttekintett források és történeti példák alapján egyértelműen megállapítható, hogy a magyarországi polgárőrsegek kialakulása és működése nem tekinthető kizárólag egy-egy korszakhoz vagy rendkívüli történeti helyzethez köthető jelenségnek. E szerveződések a rendészet és a közbiztonság hosszú távú fejlődési folyamatának szerves részeként értelmezhetők, amelyek létrejöttét és fennmaradását a helyi társadalmi viszonyok, a jogi szabályozás alakulása, valamint az állami rendfenntartó kapacitások mindenkori állapota együttesen határozták meg. A polgári alapú rendfenntartás különböző formái – legyenek azok városi polgárőrsegek, lövészegyletekhez kötődő testületek, vagy rendkívüli helyzetekben életre hívott önkéntes őrségek – mindvégig a közösségi önvédelem és a közrend fenntartásának igényéből táplálkoztak, miközben funkcionális kapcsolatban álltak az állami rendészeti struktúrákkal.

Zárásként rögzíteni szükséges, hogy az egyes települések polgárőrsegeinek története önálló kutatási kategóriát képez, amely módszertanilag és tartalmilag is eltér az országos szintű, szintetizáló megközelítésektől. E mikrotörténeti vizsgálatok lehetőséget adnak a helyi társadalom, az önkormányzati gyakorlat, valamint a rendészeti feladatellátás mindennapi működésének árnyalt feltárására, továbbá arra is, hogy feltérképezhetővé váljanak az egyes települések közötti eltérések és hasonlóságok. E megközelítés létjogosultságát igazolják azon tanulmányok és összefoglaló munkák is, amelyek már e szemléletben születtek meg (Lippai, 2023; Kardos, 2025a; 2025b).

Dokumentarista szemléletű írásunkban ezért arra törekedtünk, hogy a rendészet történetének egy, a szakirodalomban mindaddig viszonylag kevésbé feldolgozott szeletébe nyújtsunk betekintést. Célunk nem a teljesség igényével történő feldolgozás volt, hanem olyan történeti, jogi és szervezeti összefüggések bemutatása, amelyek alkalmasak lehetnek a polgárőrsegek múltjának rendszerszintű értelmezésére. Bízunk abban, hogy az általunk közreadott források, példák

és elemzési szempontok megfelelő kiindulópontot biztosítanak a téma további, elmélyült vizsgálatához, és hozzájárulnak a nem állami rendészeti szereplők történeti szerepének, valamint a közbiztonság megteremtésében betöltött funkciójuk tudományos igényű értelmezéséhez.

Felhasznált irodalom

- A „P. N.”-ban Bajáról. (1866. július 26.). *Sürgöny*, (169), 3.
- A belső rend helyreállítása. (1918. november 5.). *Budapest - Köztársasági Ujság*, (259), 2.
- A braunschweigi országgyűlés. (1832. szeptember 1.). *Jelenkor*, (70), 558.
- A budapesti polgárőrség megalakulása. (1914. szeptember 11.). *Budapesti Hírlap*, (222), 6.
- A lövésztársulat feloszlása. (1906. január 15.). *Városi Közlöny*, (1), 125.
- A miniszter siettetti a váci polgárőrség feloszlását. (1915. január 13.). *Váci Hírlap*, (4), 2.; A polgárőrség döntés előtt. (1915. január 20.). *Váci Hírlap*, (6), 2.
- A Pallas Nagy Lexikona*, XI. (1895). Pallas. Budapest, 694.
- A polgárőrség szervezése. (1894. március 30.). *Magyarország*, (92), 2.; Kossuth gyászünnepe. (1896. március 8.). *Magyarország*, (67), 6-7.
- A polgárőrség tagjaihoz. (1915. július 18.). *Ung*, (29), 1.
- A polgárőrség, önkéntes őrsereg lesz a hivatalos elnevezése. (1914. szeptember 22.). *Budapesti Hírlap*, (233), 7.
- A rendőrség polgárőrsége. (1914. szeptember 28.). *Budapesti Hírlap*, (239), 7.
- A társadalom és a háború. (1914. szeptember 27.). *Budapesti Hírlap*, (238), 10.; A főkapitány polgárőrséget szervez. (1914. szeptember 27.). *Alkotmány*, (238), 9.
- Az 1914. év eseményei. (1915. január 24.). *Ung*, (4), 2.; Deák, Gy. (1915). Az ungvári polgárőrség története. (1915. július 25.). *Ung*, (30), 2.
- Az egész haderő letette a fegyvert. (1918. november 5.). 8 *Órai Ujság*, (259), 3.
- Bagi Z. P. (2015). Az 1712. évi pozsonyi királykoronázás a Wienerisches Diariumban. In P. Kónya (Szerk.), *Az Országgyűlés 1715-ben és a magyar társadalom a 18. században. (Snem roku 1715 a Uhorská spoločenost' v 18. storočí.)* Eperjesi Egyetem. (Prešovskej Univerzity) Eperjes, 154.
- Balassa J. (1940). *A magyar nyelv szótára* 2. Grill. Budapest, 64. 148.
- Bárczi G. et al. (Szerk.). (1961). *A magyar nyelv értelmező szótára V. kötet*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 786.
- Bárdos K. (1976). *Pécs zenéje a 18. században*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 98-100, 105, 107.
- Benda K. (Főszerk.). (1982). *Magyarország történeti kronológiája III. 1848-1944*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Berza L. (Szerk.). (1993). *Budapest Lexikon II. kötet*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 329.
- Boda J. (Főszerk.). (2019). *Rendészettudományi Szaklexikon*. Dialóg Campus. Budapest, 446.

- Brand, E., Kecskés L., & Ruzsics A. (Szerk.). (1926). *Mohács r. tanácsú város évkönyve az 1926. évben a mohácsi csata 400 éves érfordulójának emlékére*. Fridrich Oszkár. Mohács, 30-31.
- Bürger-Miliz-Schematismus der k. Frei und Krönungsstadt Pressburg. Für das Jahr 1840.* (1840). Anton Edlen v. Schmid. Pressburg.
- Demkó K. (1890). *A felső-magyarországi városok életéről a XV-XVII. században*. MTA. Budapest, 47, 49, 79-93.
- Demkó K. (1897). *Lőcse története I. A „Szepesmegyei Történelmi Társulat” millenniumi kiadványai* 5. Lőcse, 365, 401-413.
- Elismerés Baranya és Pécs polgárőrségének. (1922. február 12.). *Dunántúl*, (35), 2.
- Ernyes M. (1995). *Fejezetek a rendőrség történetéből Pécs-Baranya 1944-ig*. Police Press. Pécs, 1-5.
- Ernyes M. (2003). *Pécs város rendőrsége. Az önkormányzati rendőrség története*. TEROMO Bt. Pécs, 35-41.
- Ernyes M. (2009). Szerb impérium Baranyában 1918–1921. *Rendvédelem-történeti Füzetek*, (19), 18-50. <https://doi.org/10.31627/RTF.XVI.2009.18-50P>
- Ernyes, M. (2017). Pécs-Baranya rendvédelme az első világháború kezdetekor. In Bösz A. (Szerk.), *A Nagy Háború emlékezete. A Dél-Dunántúl és az első világháború*. Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára. Pécs, 122-139.
- Észak-amerikai Egyesült Államok. (1867. július 23.). *Budapesti Közlöny*, (109), 1191.
- Fővárosi Múzeum. (1932). A székesfőváros közigazgatása az 1932. évben. *Budapesti Statisztikai Közlemények*, 66(4), 467.
- Fővárosi ügyek. (1905. december 21.). *Budapesti Hírlap*, (352), 9.
- Gööz J. (1896). *Budapest története*. Lampel. Budapest, 144.
- Gróf Tisza István összes munkái.* (1924). 4. sorozat második kötet. MTA. Budapest, 58.; A budapesti polgárőrség. (1914. augusztus 14.). *Alkotmány*, (194), 6.
- Hírek Marosvásárhely. (1918. november 15.). *Ellenőr*, (178), 2.
- Iványi B. (1939). A városi polgárjog keletkezése és fejlődése, figyelemmel Buda és Pest városokra. *Budapesti Statisztikai Közlemények*, 84(1), 102, 118.
- Jankó J. (1822). Pécs Szabad Királyi Városnak rövid leírása. *Tudományos Gyűjtemény*, 6(1), 38-90.
- Kardos P. (2025a). A társadalmi bűnmegelőzés és a polgárőrség története Magyarországon. *Magyar Rendészet*, 2025(1), 81–95. <https://doi.org/10.32577/MR.2025.1.5>
- Kardos P. (2025b). A polgárőrség törvényi szabályozása. Legislation on the Auxiliary Police. *Belügyi Szemle*, 73, 45-61. <https://doi.org/10.38146/BSZ-AJIA.2025.v73.i1.pp45-61>
- Karvasy Á. (1862). *A közrendészeti tudomány*. Emich. Pest, 63.
- Királyváró Zenta. (1895. szeptember 17.). *Magyarország*, (254), 5.
- Kolozsvári S., & Óvári K. (1902). *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. V. kötet második fele. Pécs városi statútum 1780*. Magyar Jogászegylet. Budapest, 560-576.
- Lippai Zs. (2023). A biztonság megteremtésének és fenntartásának állami és nem állami szereplőiről. *Belügyi Szemle*, 71(8), 1391-1417. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2023.8.4>

- Lippai Zs., & Kardos P. (2022). Bünmegelőzés és hazafiság: Interjú Túrós András ny. r. altábornaggyal, az Országos Polgárőr Szövetség elnökével. *Magyar Rendészet*, 21(4), 29-35.
- Magyarország*, (1879. november 7.). (307), 3.
- Markó M. (1903). A budapesti polgári lövészegyesület ünnepe. *Vasárnapi Ujság*, (1903. június 21.), (25), 406-407.
- Megszűnt a polgárőrség. (1915. július 12.). *Határszéli Ujság*, (28), 3.
- Molnár A. (1988). A kőszegi polgárság fegyveres testületei 1791-1848. *Vasi Szemle*, 42(1), 75-88.
- Molnár A. (1992). Polgárőrsek Magyarországon a napóleoni háborúk idején. *Hadtörténelmi Közlemények*, 105(3), 94-119.
- Nagy M. (1937). Takáts Sándor. *Budapesti Szemle*, 245(714), 195-196.
- Nemzetőrség, polgárőrség, népőrség, házőrség. (1918. november 16.). *Budapesti Hírlap*, (269), 8.
- Ódor I. (2012). „Lóra nemes, fegyverre magyar!” Az inszurgensek próbatétele 1809-ben. In Bana J. & Katona Cs. (Szerk.), *Franciák Magyarországon, 1809. Konferenciaelőadások. II. k.* Budapest-Győr, 219-233.
- Osváth P. (1905). *Közbiztonságunk múltja és pandúr korom emlékei*. Fritz Ármin. Budapest, 5.
- Önkéntes légiók. (1914. augusztus 4.). *Ellenőr*, (123), 1.
- P. J. (1824). Megtámfalások, és Igazítások. Pécs Szabad Királyi Városnak Tudós Jankó János Úr által közlött leírására tett észrevételek. *Tudományos Gyűjtemény*, 8(8), 113-127.
- Polgárőrség Budapesten. (1914. szeptember 8.). *Budapesti Hírlap*, (219), 9.
- Polgárőrség szervezése falun. (1918. november 16.). *Alkotmány*, (267), 10.
- Polgárőrség. (1914. október 12.). *Határszéli Ujság*, (41), 2.
- Reglement für die Bürger—Miliz im Königreich Ungarn. Auf höchsten Befehl Sr. K.K. Hoheit des Erz. Palatinus entworfen.* (1809). Pesth.
- Ress I. (2022). *A neoabszolutizmus és a provizórium kronológiája a Magyar Korona országaiban 1849–1867*. Institut za Istoricheski Izsledvaniya – Balgarska Akademiya na Naukite, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet. Budapest – Szófia, 48.
- Révai Nagy Lexikona.* (1922). Az ismeretek enciklopédiája XV. kötet. Révai testvérek. Budapest, 550.
- Suba J. (2008). A katonai rendőrség felállítása a hátszágban 1917-ben. *Rendvédelem-történeti Füzetek*, (18), 143-155.
- Szabó J. (Főszerk.) (1995). *Hadtudományi Lexikon, M-Zs.* Magyar Hadtudományi Társaság. Budapest, 972; 1096.
- Szeged polgármesteri hivatalától. (1884. augusztus 3.). *Czepléd*, (31), 3.
- Szegedi Földmívelők Tanácsa. (1918. november 7.). *Délmagyarország*, (267), 4.
- Szervezik a polgárőrséget. (1918. november 3.). *Alkotmány*, (258), 6-7.
- Szinnyei J. (1896). *Magyar írók élete és munkái, 4. kötet*. Hornyánszky Viktor. Budapest, 345-349. (Munkái: 348. h. 32. s.sz. *Reglement für die Bürger-Miliz im Königreich Ungarn*. Pesthini, 1809).
- Szolgálati utasítás az Önkéntes Őrsereg számára (1914). *Általános rész*. Pallas. Budapest.

- Tisza M. (1925). *Magyarország rendőrségének története*. Haladás.
- Tolnai Új Világlexikona. (1928). XIII. kötet. Ném-Ör. Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat. Budapest, 36.
- Tóth E. (Szerk.). (1970). *Budapest Enciklopédia*. Corvina Kiadó. Budapest, 270, 422.
- Valamit a múltból. (1896. július 1.). *Erdély*, (7), 85.
- Városi ügyek. (1861. január 19.). *Sürgöny*, (16), 2.
- Zászlószentelési ünnepély. (1848. május 2.). *Erdélyi Híradó*, (358), 279.
- Zsoldos I. (1838). *Néhány szó a honi közbátorságról*. Pest, Foglalat 1.

A cikkben található online hivatkozás

URL1: *A polgárőrség*. <http://ijoten.hu/szocikk/rendeszeti-szervek>

Alkalmazott jogszabályok

1741. évi LXIII. törvénycikk az alább megírt módon meghatározott általános fölkelésről
1805. évi I. törvénycikk az általános fölkelés kijelentéséről az alább írott módozat szerint
1808. évi II. törvénycikk a fölkelésnek az alább írott módon való följajánlásáról
1808. évi III. törvénycikk a hadi szemléről és az összes nemesek hadgyakorlatairól
1912. évi LXIII. törvénycikk a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről
- 4.220/1914. (IX.16.) BM res. számú körrendelet A polgári őrségek szervezéséről. I. Melléklet: A polgári őrség szervezési szabályzata. II. Melléklet: A Budapest székesfővárosi m. kir. államrendőrség hatósági területén alakítandó polgári őrség szervezési szabályzata
- 5.220/1918. (XI.11.) ME r. A magyar minisztérium körrendelete, Magyarország demokratikus függetlensége, belső rendje, lakosságának személy- és vagyonbiztonsága, valamint általában a törvényes rend fenntartásának biztosítására létesítendő szervezetekről

Levéltári források jegyzéke

Budapest Főváros Levéltára, Budapest egyesületei. Budapesti Polgári Lövész Egyesület IV. 1428 (IX.1315/1906); 1429 (82/1946).

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

Ernyes M., Lippai Zs., & Kardos P. (2026). A magyarországi polgárőrségek történeti fejlődése és működése 1920-ig. *Belügyi Szemle*, 74(7), 1927–1947. <https://doi.org/10.38146/BSZ-AJIA.2026.v74.i6.pp1927-1947>

Nyilatkozatok

Összeférhetetlenség

A szerzők nem jelentettek összeférhetetlenséget.

Finanszírozás

A szerzők nem kaptak pénzügyi támogatást a kutatáshoz, a szerzőséghez és/vagy a cikk publikálásához.

Etikai nyilatkozat

Jelen cikkhez nem kapcsolódik adatkészlet.

Nyílt hozzáférésről szóló tájékoztatás

A közlemény nyílt hozzáféréssel, a Creative Commons Attribution–NonCommercial–NoDerivatives 4.0 International License (CC BY-NC-ND 4.0) feltételei szerint jelenik meg. A közlemény változatlan formában, nem kereskedelmi célból, bármely médiumban és formátumban szabadon megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző(k), a közlés helye és a licenc hivatkozása megfelelően feltüntetésre kerül. Módosított vagy átdolgozott változat terjesztése, valamint kereskedelmi célú felhasználása nem megengedett.

Levelező szerző

A cikk levelező szerzője Ernyes Mihály, aki az ermi_uiroda@freemail.hu e-mail címen érhető el.